

İNSAN-ÇEVRE İLİŞKİSİ VE TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI SAĞ SİYASETİN ÇEVREYE İLİŞKİN YAKLAŞIMI

Halil İbrahim AYDINLI (*)

Salih ÇİFTÇİ (**)

Özet

Yeryüzünde yaşamın ve insanlığın geleceği konusunda ileri sürülen kaygıların yaygınlaşmasıyla çevre sorunlarına bakış daha da önem kazanmıştır. Çevre sorunlarının kapsamı ve yoğunluğu artıkça ekonomik, toplumsal, hukuksal ve siyasal ilgi de artmakta ve çözüm arayışları derinleşmektedir. Günümüzde Hükümetler çevreyle ilgili örgütlenmesini yeniden ele almakta, çevre konusunda daha fazla bilimsel yayınlar yapılmakta ve çevreyi korumak amacıyla gönüllü grupların sayıları artmaktadır. Bu bağlamda Siyasi Partiler de programlarında çevreye özel bir yer vermektedirler.

Anahtar Kelimeler: Çevre, İnsan, Siyasal Partiler, Çevre Sorunları, Çevre Politikaları

Human-Environment Relationship and Right of Politics Environment Approach to Turkey After 1980

Abstract

Environmental issues come into prominence with the increasing anxieties about the future of people and the live on the earth. While environmental issue’s scope and density are ascending, meanwhile economic, social, legal and Political concerns increase accordingly. Present day governments reconsider their environmental organizations, number of academic studies on the subject of environment and the number of volunteer communities also have an upward movement. In that respect, Political Parties give special place to the environment within their programmes as well.

Keywords: Environment, human, Political Parties, environmental issues, environmental policies

*) Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü
(e-posta: haydinli@sakarya.edu.tr sciftci@bartin.edu.tr)

**) Arş. Gör., Bartın Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Giriş

Tarihi süreç içerisinde, insanlık sürekli bir gelişme eğiliminde olmuştur. İnsanın kendini geliştirme isteği zamanla farklı kesimler arasında önce mücadeleye daha sonra bu istek diğerlerine üstünlük sağlama arzusuyla bir hırs dönüşmüştür.

İnsan yaratılışı itibarıyla sosyal ilişkilerde bulunma mecburiyetindedir. İnsanın diğer insanlarla olan iyi ya da kötü durumlu ilişkilerinden, çevre her zaman etkilenmiştir. İnsan- insan ilişkisindeki yönetme ve egemenlik sağlama hırsı, zaman içinde çevreyi de içine alarak, insan-çevre ilişkisine sıçramış ve bu hırs tatmin edilemez bir egoya dönüşmüştür.

İnsanlığın yaşamış olduğu “kentsel, endüstriyel ve bilimsel devrimlerden” çevre sürekli etkilenmiştir. Çevrenin bozulmasından ve kirlenmesinden birinci derecede sorumlu tutulan insan, çevrenin ancak yok olma aşamasına geldiğinde, yaşanabilecek olan bir yeni devrimin daha, çevreyi ve dolayısıyla yeryüzündeki yaşamı ne derece etkileyeceğini sorgulamaya başlamıştır.

Çevre sorunlarının devamlı olarak sanayileşme, ekonomik kalkınma ve teknolojik gelişme gibi endüstriyel politikalarla ilişkilendirilmesi diğer sosyo-politik etkenlerin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Neticede çevre tüm sosyal politikalarla ilişkilidir ve bu politikaların tespitinde çevre dikkate alınmalıdır.

Avrupa’da özellikle 1970’lerin ortalarından itibaren gelişen ve sonlarında siyasal yapıya yansıyan yeni liberal eğilimler, Türkiye’de 1980’li yılların başlarında siyaset ve kamusal politikalarda ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Bu çerçevede Türkiye’de yaşanan dönüşüm sürecini 1984’ten itibaren başlatmak mümkündür.

1. İnsan-Çevre İlişkisi

Çevre sorunlarının sanayi devrimiyle ortaya çıktığını belirten düşünürler vardır. İnsan ile çevre arasında, ilk insanın yaratılmasından itibaren var olan gelmiş bir denge mevcuttur. Tarihi süreç içerisinde insanoğlunun yerleşik hayata geçmesiyle çevre-insan arasında bulunan bu denge sürekli olarak çevre aleyhine bir bozulma göstermiştir. İşte sanayi devrimiyle ortaya çıkan, çevre ile insan arasındaki dengenin bir daha sağlanamamacasına bozulmasıdır. Çünkü artık insanoğlu çevreye tamamen hâkim olmuştur. Ancak hemen belirtmek gerekir ki insanoğlunun çevreye hâkim olma düşüncesinin tarihi bir arka planı vardır. Bu düşünce Antik Yunan’dan Ortaçağ’a, Rönesans’tan aydınlanmaya ve nihayet sanayi devriminden moderniteye kadar devamlılık göstermiş bir düşüncedir.

1.1. Organik Dünya Görüşü

Avrupa’da 1500’lü yıllara kadar egemen olan dünya görüşünün organik olduğu ifade edilmektedir. Bu organik dünya görüşünün bilimsel çatısı iki otoriteye dayandırılmıştır: Aristoteles ve Kilise. Onüçüncü yüzyılda Thomas Aquinas, Aristoteles’in düşüncesini Hıristiyan teolojisi ve ahlakıyla birleştirerek Ortaçağ düşünce sisteminin kavramsal çatısını kurmuştur. Başlıca amaç, nesnelere değerini anlamaktır. Çağdaş bilimden farklı olarak buradaki bilim hem akla hem de imana dayanmaktadır (Capra, 2009: 61).

İnsan - çevre ilişkisiyle ilgili görüşlerin temelleri eski Yunan filozoflarına ve Hıristiyanlığa kadar uzanmaktadır. Burada hâkim olan düşünce insanların doğadan üstün olduğu ve doğanın da insana bağlı olarak yaratıldığıdır. Bu görüşler insan merkezli dünya görüşünün de ilk örneklerini oluşturmaktadır. Örneğin Aristoteles, Politika adlı eserinde; doğanın her şeyi insanlar için yarattığını ifade etmektedir (Aristoteles, 1983: 19).

Aristoteles'ten başka Antik Yunan'da yaşamış olan Stoacılar ve Epikürosçu düşünürler de insanların çevrenin amirleri olduğuna inanmışlardır (Ertürk, 2009: 10). Bu inancın aslında Tekvin'den kaynaklandığı ifade edilmektedir. Çünkü Tekvin'de; "... *Dünyayı doldurun ve ona baş eğdirin, ... Topraktaki hareket eden her canlının üzerinde hâkimiyet kurun. Dünyadaki her yaratık, havadaki her kuş, toprakta hareket eden her şey ve denizlerdeki her balık sizden korkacak ve çekinecek, hepsi sizin emrinize verildi...*". İnsan ile çevre arasındaki dengenin, çevre aleyhine bozulmasının bir diğer göstergesi ise, Tekvin'de yaratılmışlar arasında bir hiyerarşi olduğunun ifade edilmesidir. "*En alttan ve en üstten birçok canlı vardır ve insanoğlu en üsttedir*" (Solomon, 1997: 43).

Bitkilerin, hayvanların ve tüm dünyanın Tanrı tarafından insanların çıkarları için verildiğine ilişkin görüşlerin, İlk ve Ortaçağ düşünürleri tarafından karşı çıkılmadığı kabul edilmektedir. Ancak bu dönemde tanrı, doğa ve insan ayrılarak, insanın doğal dünya ile değil tanrıyla olan ilişkileri önem taşımaktadır. Çünkü bu dönemde bilginin kaynağı, akla ve inanca dayalı olup bilginin amacı da tabiat olaylarını açıklamaktan ibarettir. Yine bilimin tabiatı dönüştürerek, ona hâkim olmak gibi bir amacının bulunmadığı ifade edilmektedir (Görmez, 2007: 20).

Organik dünya görüşünden 'doğaya egemen olma' düşüncesine geçişin başlangıcı, Rönesans olarak görülmektedir. Yeniden Doğu anlamına gelen Rönesans, insanın doğayı anlamlandırmasında önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Rönesans, modernitenin kaynağını oluşturmaktadır. Bu anlamda tanrı merkezilikten, insan merkezli bir yönelimin temelleri bu dönemde ortaya atılmıştır. Artık insanlık yeni bir yaşam biçiminin dönüm noktasındadır. Bu yaşam biçimi dışsallıktan çok, içsel bir yolculuktur ve insan merkezli dünyada egonun tatmin edilmesiyle ilişkilidir. Ancak "*daha, daha fazla yasası*" (Porrirt, 1989: 56) gereği insan egosunun tatmin edilmesi oldukça zordur. Bu tatmin edilemez ego, insanın hırsından kaynaklanmaktadır. Bahro'nun ifade ettiği gibi bu hırs ancak 'Tanrı'nın yeniden kurulmasıyla' frenlenebilir (Bahro, 1990: 202).

1.2. Mekanik Dünya Görüşü

Ortaçağın organik dünya görüşü yerine 17. yüzyıldan itibaren yeni bir anlayış ortaya çıkmıştır. Mekanik dünya görüşünün ortaya çıkmasında 'Aydınlanma' düşüncesi ve sonrasında ortaya çıkan bilimsel ve teknolojik gelişmeler etkili olmuştur. Bilimsel alanda yaşanan hızlı gelişmeler hayatın her alanına nüfuz etmeye başlamıştır. Bu dönemde soyut insan kategorisi, Ortaçağdaki tanrı bilgisinin yerini tamamen almıştır. İnsan akli mutlak bilginin kaynağı olarak kabul edilerek çevre bir araç ve nesne konumuna gelmiştir (Demir, 2000: 147).

Mekanik dünya görüşü, Galileo, Newton, Copernicus gibi fizik ve astronomide önemli gelişmeler sağlayan düşünürlere dayanmaktadır. Bilim devrimine öncülük eden düşü-

nürler arasında ‘doğaya egemen olma’ düşüncesini benimseyen Rene Descartes ve Bacon gibi düşünürler de bulunmaktadır.

Bu düşünürlerle birlikte organik dünya görüşü, mekanik dünya görüşüyle yer değiştirmiş ve bilim devrimiyle tamamen yok olmuştur. Dünya görüşündeki bu değişim Descartes ve Newton ile başlatılmış ve yine onlar tarafından tamamlanmıştır. Modern felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Descartes’in felsefesi üç temel ilkeye dayanmaktadır. ‘Ruh ile beden arasındaki düalizm, matematik yöntem ve düşünüyorum öyleyse varım’ (cogito ergo sum) önermesidir. Kartezyen evren anlayışı doğanın işletilmesi ve sömürülmesi için bir dayanak temin etmiştir. Bu anlamda Descartes, canlı organizmaları basit birer mekanizma olarak görmüş ve insanları işleyen birer makine gibi tasvir etmiştir (Capra, 2009: 65-71).

Descartes şüpheciligi, analitik yöntemi ve tündengeli savundurken modern bilimin biçimlenmesinde bir etken olan Bacon tümevarımı savunmuştur (Görmez, 2007: 21). Doğanın yasalarının bilinebileceğini ve bu yasalara uyularak doğaya egemen olunabileceğini belirtmiştir (Ertürk, 2009: 15). Capra’ya göre Bacon’un tümevarım yöntemi insan ile çevre ilişkisinde çevre aleyhine şiddet taşımaktadır. Ona göre çevre; insanlara hizmet etmeye mecbur, köle yapılması gereken bir avdır. Bilim adamlarının deneysel araştırma yöntemlerine direnen çevreye karşı, bilim adamlarının yapacağı şey “*doğanın sırlarını söküp atmak için ona işkence etmek*” tir (Capra, 2009: 64).

İnsanla çevre arasındaki ilişkinin Sanayi Devrimi öncesi (Descartes öncesi) döneme kadar, göreceli de olsa fonksiyonel bir ilişki olduğu; oysa Descartes sonrası dönemde, insanın doğaya egemen olma düşüncesinin yaygınlaşmasıyla bu ilişkinin, insanın belirleyiciliğinde, nedensel bir ilişkiye dönüşmüştür. Bacon için doğaya egemen olma insanın dinsel bir ödevi, Descartes’a göre de insan için uygun bir amaçtır. Maddi ilerleme fikri ile kâr güdüsüne dayanan kapitalizm de bunlara eklenirse modern Batılı insanın, doğa karşısındaki tutumunu anlayabiliriz. Fakat mekanik bir evren anlayışı ile doğaya egemenlik ideali, tahrip gücü yüksek teknolojik araçlar olmasaydı, belki de doğada önemli bir yıkıma yol açmayabilirdi. Doğal dengeyi bozacak kadar bir tahribatın olabilmesi için, buna bir yasak getirmeyen uygun bir dünya görüşü yanında insana bu dengeyi bozmasına yetebilecek kadar güç sağlayan etkin araçlar da gereklidir. Modern çağda insan bu etkin araçları bilim ve ona dayanan teknoloji sayesinde elde etmiştir (Ünder, 1996: 68). Bugün çevre ve insan ilişkisi konusundaki ulaşılan genel kanı; insanın doğayı tüketerek, yok ederek kendi sonunu hazırladığı yönündedir. Geçmişte insan tabiat karşısında korunmaya muhtaçken bugün tabiat insan karşısında korunmaya muhtaç duruma gelmiştir.

Schumacher “Küçük Güzeldir” adlı kitabında, çağdaş dünyayı modern teknolojinin biçimleştirdiğini belirterek çağdaş dünyanın üç bunalımın içinde olduğunu belirtmektedir. Bunalımlardan ilki, insan doğasının insanlık dışı teknolojik, örgütsel ve siyasal düzenleri boğucu ve tüketici bularak isyan etmesidir. İkincisi, insan hayatını besleyen çevrenin çöküş belirtileri göstermesidir. Üçüncüsü, dünyanın yenilenemez kaynaklarının tükeniş belirtileri göstermesidir. Schumacher’e göre üç bunalımdan biri son çöküşün nedeni olacaktır. Çünkü sınırlı bir çevrenin, maddeciliğe dayalı sınırsız genişlemeci yaşam

tarzına yetmeyeceği ve her genişlemeci yaşam tarzının çevrenin ömrünü kısaltacağını belirtmektedir (Schumacher, 2010: 114). Çevrenin “meta” olarak kabul edilmesine dayanarak hareket eden kâr ve büyüme amacıyla hareket eden modern ekonomik anlayış, sınırsız kabul edilen çevreyi hızlı bir şekilde tüketmeye başlamıştır.

2. Çevreci Siyasal Akımlar

Sanayi devrimi ve aydınlanma düşüncesi ekolojik sorunların artmasında temel sebep olarak görülse de çevreye karşı duyarlılığın artmasında da fayda sağlamıştır. Ekolojik düşüncenin doğuşunda moderniteye olan eleştirilerin ayrı bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Bununla beraber, teknolojik gelişmeler, hızlı kentleşme ve bunların yarattığı sorunlar insanlığın dikkatini çevreye çekmede etkili olmuştur.

Ekolojik düşüncenin siyasal bir akıma dönüşmesi yirminci yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Günümüzde çevre sorunlarının temel sebebi olarak, Batı’da ortaçağ kültüründen sanayi devrimine ve aydınlanmadan moderniteye geçişin ürünü olarak görülmektedir. Descartes, Newton ve Bacon gibi düşünürlerin ürettiği pozitivist bilim anlayışı neticesinde, mekanistik bilimsel görüş doğa ile insan arasındaki ilişkinin çevre aleyhine bozulmasına sebep olmuştur. Bunun dolaylı zararı ise tüm canlılara, insanlara ve yeryüzünde yaşamın devamına olmuştur.

Matematik ve fizikteki gelişmelerin neden olduğu paradigma değişikliğini Newton gibi fizikçi olan Einstein gerçekleştirmiştir. Yani Newton’un gerçekleştirdiği dönüşüm, Einstein tarafından tersine çevrilmiştir. Ekolojik düşüncenin doğuşunda Marx’ın da büyük katkısı olmuştur. Marx, bir aydınlanma dönemi düşünürü olmasına rağmen ekolojinin babası olarak da görülmektedir (Görmez, 2007: 66). Marx, *işçi, doğa olmaksızın hiçbir şey meydana getiremez* diyerek doğanın önemini vurgulamıştır. Marx, doğayı insan bedeninin bir parçası olarak görmüştür (Capra, 2009: 243).

Yukarıda sayılanlarla birlikte, yirminci yüzyılda ekolojik duyarlılığın oluşmasında farklı düşünürlerin de katkısı olmuştur. Bu çerçevede Rousseau, Freud, Malthus, Darwin, Bertalanffy ve Heackel gibi düşünürler sayılmaktadır. Heackel ekolojiyi ilk defa kullanarak, bilimsel literatüre kazandıran kişidir (Görmez, 2007: 67).

2.1. Çevreci Akımın Gelişmesi

Çevreci akımlar içinde yer alan faaliyetler türdeş olmayan bir yapı göstermektedir. Çünkü çevreci faaliyetler örgütlü ve örgütsüz gruplar gibi siyasal veya toplumsal yönetimlerin itmesiyle harekete geçen yaklaşımlar olarak değerlendirilebilir.

Yurttaş inisiyatif hareketi, anti-nükleer hareket ve alternatif hareket gibi belli bir ortak hedef için insanların oluşturduğu örgütlenme biçimleri, toplumsal hareket neticesinde oluşturulduğu belirtilmektedir (Bahro, 1996: 47).

Batı Avrupa’da 1970’li yıllarda geniş bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkan ‘alternatif hareket’ çevreci grupları tanımlayan genel bir kavram olarak görülmektedir. Gerek alternatif hareket gerekse Batı Almanya’da ortaya çıkan Yurttaş İnisiyatif Hareketi daha sonraları Almanya’da Yeşil Parti’yi doğuran iki kanadı oluşturmuştur. Bunların ortak

noktası, ilk ortaya çıkış döneminde hiçbir siyasal parti veya grup tarafından oluşturulmamış olması ve parlamento içinde temsil edilmemeleridir (Ertürk, 2009: 282). Tüm bunlar yeşil hareketi ortaya çıkarmıştır. Yeşil hareketin yapısında 1968 öğrenci hareketi geleneği belirleyici olmuştur. Çünkü öğrenci hareketi içinde yer alanlar kendilerini başka hiçbir toplumsal kesimle ilişkilendirmemiş ve kendi çelişkilerini çözmek için eyleme geçmişlerdir (Bahro, 1996: 47). Bu anlamda yeşil hareketinin de herhangi bir sınıfın vekili olarak ortaya çıkmamasının da sebebi bu anlayıştır. Porritt'in, Allaby'den aktardığına göre; ekoloji eylemcilerinin, politik ve ekonomik iktidar ile bir ilişkisi yoktur. Ancak Porritt'e göre; sonsuz kaynakları olmayan bir gezegende herkesin kendi yaşamını belirleyebilmesi açısından Yeşillerin iktidarı elde tutma kavramına ilgi göstermeleri gerekmektedir (Porritt, 1989: 23).

Alternatif hareket; modernitenin belirlediği ekonomi, siyaset, eğitim ve kültür gibi unsurların farklı alternatiflerinin de olabileceği anlayışını savunmuştur. Yurttaş inisiyatif hareketi ise siyasal kurumların eksik bıraktığı düşünülen alanlarda ortaya çıkmıştır. Örneğin en başta çevre ve çevrenin korunması, kent planlaması, trafik ve sağlık gibi konularda yoğunlaşmıştır. Anti-nükleer hareket ise; enerji sorunu, ekonomik kalkınma, insanlığın geleceği ve demokrasi gibi toplumsal konulara eğilmiştir. Tüm bu hareketler çevreci akımın gelişmesinde önemli olduğu kadar (Ertürk, 2009: 283-287) aynı zamanda tarihi birer rol oynamışlardır.

Çevreye yaklaşımları her ne kadar farklılık gösterse de çevre sorunlarına ve çevrenin korunmasına ağırlık veren bu düşünceler, günümüzde önemi her geçen gün artan çevreci akımı oluşturmaktadırlar. Bu yaklaşımlarla birlikte insanın yaşam çevresi ile ilgili her şey ve insan-çevre ilişkisi sorgulanmış, yeni bir yaşam tarzı için öneriler getirilmiştir (Bora, 1988: 24-28).

Ekolojik düşüncenin oluşması ve çevre sorunlarının boyutlarını göstermek bakımından Roma Kulübü'nün "Ekonomik Büyümenin Sınırları" araştırması ile 1972 Stockholm Konferansı da önemli bir yer tutmaktadır. Bu somut kurumsal faaliyetlere ek olarak pozitivist bir sürecin neticesi olan moderniteye karşı, genel geçerliliğin reddedilerek farklılıkların vurgulandığı post-modernitenin de ekolojik düşüncenin oluşmasına yaptığı katkı göz ardı edilmemelidir.

2.2. Çevreci Akım İçinde Farklı Yaklaşımlar

Çevreci akım içinde çevre sorunlarının çözümüne dair farklı yaklaşımlar söz konusudur. Porritt bu yaklaşımları Liberal çevreci yaklaşımlar, Radikal çevreci yaklaşımlar ve reformistler olmak üzere üçe ayırmaktadır. Reformistlerin genellikle hâkim toplumsal görüşleri destekleyen ve günümüzde de "yeşil" olarak adlandırılmaktan hoşlanmadıkları ifade edilmektedir. Liberal çevreci yaklaşımın temsilcileri, materyalist faydacı değerlere ve ekonomik bireyciliğe karşı çıkarlar. 19. Yüzyıl liberalizminin kişisel özerkliğine öncelik vererek, insan doğasıyla ilgili iyimser bir yaklaşım sergilemektedirler (Porritt, 1989: 19).

Liberal çevrecilerin, esas olarak endüstriyalizme karşı olmadıkları belirtilmiştir. Bunlar toplumu değiştirmeye yönelik faaliyetlerden kaçınmışlar, ancak toplumla ilgili sadece bozuk kısımlarını düzeltmeyi amaç edinmişlerdir. Bu yaklaşım; nüfus artışı, ekolojik

dengenin bozulması ve çevreyi kirletenlerin cezalandırılması gibi çözüm yollarını savunmuşlardır. Bu anlamda yasa yoluyla baskıyı, sürecin temel bir parçası olarak görmekte-
diler (Ertürk, 2009: 289).

Radikal çevreci yaklaşımçılar ise liberalcilerin aksine endüstriyel sistemin karşısın-
dadırlar. Dolayısıyla çağdaş endüstriyalizmin bürokratik ve hiyerarşik baskılarından kaç-
mak için küçük çaplı toplulukları öngörmektedirler. Endüstriyalizmin gerektirdiği yaşam
biçimini tamamen reddederek yeni bir yaşam biçimine istek duymaktadırlar. Bu anlamda
teknolojik çözüme de inanmamaktadırlar (Porritt, 1989: 19).

Radikal çevreciler, çeşitli sosyal hareketlerle bütünleşmiş birçok kuramcıdan etki-
lenmiştir. Bunlar Kropotkin, Thoreau ve Godvin gibi anarşist düşüncelerle tanımlanmış
kişilerdir. Ancak bunları politik bir söyleme dönüşmüş şekli olarak düşünmek yanlıştır.
Çünkü radikal yaklaşım felsefi alanlarda da önerilerde bulunmaktadır. Toplumda her türlü
çatışmayı reddeden, dengeli ve barış içinde yaşamayı önermişlerdir. Çevresel değerleri,
herkesin etrafında birleşebileceği evrensel değerler olarak görmüşlerdir. Toplumsal bera-
berlik, kardeşlik gibi insancıl değerleri ön plana çıkartarak ekolojinin bütünsellik anlayı-
şını yansıtmışlardır (Ertürk, 2009: 291). Bu anlamda Porritt'in ifadesiyle, sadece çevre
için duyulan kaygı temelinde birleşme çabası göstermişlerdir (Porritt, 1989: 20).

Endüstri devriminden itibaren Avrupa'daki temel felsefe 'bilimsel materyalizm' ol-
muştur. Bunun neticesinde doğa pazarlık yapılabilecek bir metaya dönüşmüştür. Dolayı-
sıyla yaşamın bütün ayrıntıları maddeye indirgenmiştir. Toplumsal yaşam için tüm önemi
ekonomiye, bilimsel değerlere ve ilerlemeye veren bu felsefe kapitalizmin ve komüniz-
min gelişmesine destek olmuştur. Bu iki ideoloji metafizik olan her şeyin insanların il-
gisini yaşamın fiziksel gerçekliklerinden uzaklaştırarak onları baştan çıkarmıştır. Hatta
sosyalizmin dahi bilimsel materyalizm yaklaşımıyla ittifak içinde olduğu ifade edilmiştir
(Porritt, 1989: 108). Bu bağlamda, radikal çevrecilere göre endüstriyalizm hem kapitaliz-
min hem de sosyalizmin bir bunalımıdır. Onlara göre endüstriyalizm bir süper ideoloji-
dir. Süper ideoloji de kapitalizm ve sosyalizmin birleşmesiyle oluşur. Radikal çevrecilere
göre esas tehlikeli olan da bu süper ideolojidir (Ertürk, 2009: 292).

Modern teknolojik ilerlemenin savunulduğu çağdaş dünyada, çevreciler çağdaş ya-
şam tarzına aykırı düşünürler olarak algılanmaktadırlar. Ancak çağdaş yaşam tarzı ya
da endüstriyalizm ideolojisi, çevreyi, insanı ve genel olarak yaşamı ölümcül bir tehlike-
nin içine attığı ileri sürülmektedir. Bunun için Schumacher insan yüzlü bir teknolojinin
olanaklarını tartışmaktadır. Ona göre bu yeni teknoloji tanımı, endüstriyalizmin *kitleselel*
üretimine değil *kitlelerin üretimine* hizmet etmektedir. Bununla teknolojinin insanı yok
edecek yerde, insana hizmet edecek bir yöne çevirmeyi amaçlamaktadır. Teknolojik ge-
leşmeyi insanın gerçek ihtiyaçlarına yönelterek insanın gerçek boyutlarına indirgemenin
olanaklı olduğuna inanmaktadır. Ona göre; insan küçüktür ve bu nedenle küçük güzeldir
(Schumacher, 2010: 124).

2.3. Çevreci Akım İçinde Siyasal Yaklaşımlar

1980'li yıllarda çevreci akım içerisinde birçok ülkede farklı özellikler gösterse de aktif
bir siyasi hareketliliğin başladığı görülmektedir. Çevre hareketi kendi içinde bir homo-

jenlik göstermemektedir. Gerek ülkelerde gerekse ülkeler içinde değişik gruplar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Porritt çevreci eylemcileri taşıdıkları özelliklere göre farklı gruplara ayırmıştır. Kesin bir ayırım yapmanın zorluğuyla birlikte üç gruba ayırmıştır. Birinci olarak işleri veya yaşam biçimleri gereği, örneğin çiftçiler ya da vejetaryenler gibi yeşil olanlar. Diğeri küçük güzeldir taraftarları veya çevreye uygun yumuşak teknoloji taraftarları. Son grubu ise alternatif ekonomi uygulayıcıları oluşturmaktadır. Yine Porritt'e göre bu üç gruptan farklı olarak baskı gruplarında yer alıp giderek yeşil olmaya başlayanlar da bulunmaktadır. Bu hareket çevreciliğin yanı sıra bünyesinde; silahsızlanma, kadın hakları, barış hareketleri, hayvan hakları, nükleer güce ve çokuluslu şirketlere karşı çıkanları da barındırmaktadır (Porritt, 1989: 21).

Ekolojik amaçlar için çalışmanın, bir partiye katılarak mı, kurulu bir parti içinde yer alarak mı yoksa mevcut şekliyle baskı grupları oluşturarak mı gerçekleştirilebileceği tartışması, özellikle 1970'li yıllarda politik örgütlenmeye doğru kaymıştır. Neticede Avrupa'daki çevrecilerin partileşme yolunu tercih ettikleri görülmektedir.

Sanayi devrimini ilk gerçekleştiren ülke olması sebebiyle İngiltere'de çevreye olan ilginin de o denli eski olduğu belirtilmektedir. Öncelikle 18. yüzyılın sonuna doğru İngiltere'de doğanın korunması amacıyla pek çok kuruluşun faaliyet gösterdiği ifade edilmektedir. Ancak politik anlamda çevre hareketleri 1970'lerde oluşmaya başlamıştır.

İngiltere'de çevreci siyasi akımın, politik açıdan fazla güç kazanmadığı ve dolayısıyla çevre faaliyetlerinin genellikle parlamento dışında örgütlenme biçiminde gerçekleştiği belirtilmektedir (Ertürk, 2009: 304). Bunlardan en bilinenleri Ecology Party, Greenpeace ve Civic Trust'tır. Ecology Parti ise 1986 yılında ismini Yeşil Parti olarak değiştirmiştir. Parti programında nükleer enerjiye ve silahlanmaya karşı çıkmaktadır. Organik tarım desteklenirken yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmek savunulmaktadır [<http://www.greenparty.org.uk/policies.html>].

İngiltere'de çevreci hareket içinde geniş bir üye ve sempatican grubuna sahip olan Yeşil Parti, seçimlerde genel bir başarı gösterememiştir. En büyük başarısını 1989 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde %14,9 oy oranı ile yakalamıştır. İngiliz Yeşilleri'nin seçimlerde genel bir başarı gösterememesinin belli nedenleri olduğu ifade edilmektedir. Öncelikle kabul edilmesi gereken en önemli unsur, çevre için protestodan ziyade politikanın çok daha kapsamlı olduğudur. İngiltere'nin merkezileşmiş politik iktidar yapısı içerisinde, partinin ulusal politikaya katılmaktan çok yerel düzeyde protestolarla ilgilenmesinin seçimlerde bir başarı sağlayamamasının nedeni olarak görülmektedir. İngiltere Yeşil Partisi'nin etkinliklerini sabit bir ideolojiye dayandırmakta da zorluk çektiği ifade edilmektedir (Porritt, 1989: 24). Ancak ekolojik düşüncenin oluşmasında İngiliz Yeşil Partisi'nin önemli bir rolü olduğunun da altı çizilmelidir.

Ekoloji hareketlerinin ve çevre örgütlenmesinin ilk başladığı ülkelerden bir diğeri de Fransa'dır. Fransa'da ekoloji hareketleri çeşitli aşamalardan geçmiş ve ancak 1984 yılında Yeşiller Partisi'nin kurulmasıyla partileşebilmiştir. Bugün Fransa'da ekolojik hareketin içinde Yeşiller'den başka Yeşiller-Ekolojist Parti adıyla kurulan bir parti daha bulunmaktadır. Yeşiller-Ekolojist Parti'nin ekonomik büyümeyi, yerel otonomiye ve nü-

leer enerjiyi sorgulayan bir yapıya sahip olduğu ifade edilmektedir. Parti, üçüncü dünya ülkelerine yeni bir bakış açısı, tarım ağırlıklı bir ekonomik kalkınma modeli gibi ekonomik ve toplumsal konularda alternatif görüşleri savunmaktadır. Partinin ortaya koyduğu politikalarına bakıldığında daha sosyal demokrat ve sosyalist partilerin görüşlerine yakın olduğu belirtilmektedir (Aykaç ve Öz, 1988: 123-124).

Çevreyle ilgili kuruluşların en alt düzeyde siyasallaştığı ülkelerden birinin Amerika Birleşik Devletleri olduğu ifade edilmektedir. Porritt'in ifade ettiği gibi İngiltere'deki seçim sisteminin Yeşil Parti'nin parlamento dışında kalmasına neden olduğu gibi ABD'nin iki partili bir siyasal parti sistemini tercih etmesinin de neticesi olarak çevreyle ilgili konularda grupların partileşmekten ziyade lobi faaliyetleriyle daha ilişkili olduğunu ifade edebiliriz. Çevreci gruplar kulis faaliyetleriyle meclis ve senato üyelerini hedef alarak, çevre politikalarının yönlendirilmesinde yöneticileri baskı altına almaktadırlar.

Çevreci hareketin en güçlü olduğu ülkelerden birisi Almanya'dır. Almanya'da politik çevreciliğin Fransa ve İngiltere gibi ülkelerden daha geç başlamasına rağmen çok hızlı gelişmiş ve parlamentoda temsil edilen bir partiye dönüşmüştür. Dolayısıyla Almanya'nın, çevreci akımın siyasallaşma düzeyinin en yüksek olduğu ülkelerden bir tanesi olduğu ifade edilmektedir. Porritt'in ifadesiyle; Avrupa yeşil partilerinin içinde en tanınmış Alman Yeşilleri'dir (Porritt, 1989: 27).

Dünyayı ilgilendiren genel nedenlerin yanında Almanya'da ekolojik hareketin bu denli güç kazanmasının özel koşulları da bulunmaktadır. Örneğin; sanayileşmenin ve hızlı ekonomik gelişmenin yarattığı çevre sorunlarının Almanya'daki ekolojik hareketin güç kazanmasının temel nedeni olarak gösterilse de belki bunun sebep olduğu II. Dünya Savaşı sonrası militarizm'e ve milliyetçiliğe karşı alınan tavrın etkili olduğu da söylenebilir. İngiltere ve Amerika'dakinin aksine Alman siyasetinde ideolojilerin ve temsil sisteminin yarattığı sonuçlar da çevre hareketinin güç kazanmasında etkili olmuştur. Nihayetinde çok küçük bir olasılık olarak da görülmesine rağmen Almanya'daki siyasi partilerin federal bütçeden aldıkları maddi desteğin de bunda etkili olduğu söylenmektedir (Keleş ve Hamamcı, 1993: 197).

Yeşil hareketin Almanya'da kısa bir süre içerisinde güç kazanmasının belki en temel özelliğinin, 'yeşil'in oldukça geniş bir kavram olarak anlaşılmasıdır. İngiltere'nin aksine Almanya'da yeşil, ideolojik bir hareket niteliği kazanmıştır. Bahro'nun belirttiği gibi; yeşil, doğa ve doğayla ilişkili imgeleri çağrıştırdığı için yanıltıcıdır. Yeşil aslında burjuva toplumunun mekanizmalarının ötesine geçen geniş çaplı ideolojik bir harekettir (Bahro, 1990: 122).

Almanya'da, pek çok grubun partisizliği savunmasına ve karşı çıkmasına rağmen çoğullaşan toplumsal çelişiklere bağlı olarak, kendilerini ekonomik ve kültürel alanda ifade ederek, bu toplumsal çelişikleri ve hareketleri siyasal bir ortak payda da birleştirmek amacıyla 1979 yılında Almanya'da ana teması ekoloji olan Yeşil Parti kurulmuştur (Bahro, 1996: 48-49).

Alman Yeşilleri homojen bir grup olarak görülmemektedir. Yeşiller, fundamentalistler ve gerçekçiler olmak üzere ideolojik bir ayrışmaya girmişlerdir (Bora, 1988: 255).

Porritt'e göre; fundamentalistler kapitalist bir toplumdaki ekolojik bir topluma mümkün olduğunca çabuk geçmek isterlerken, gerçekçiler; daha çok tedrici değişiklik ve seçmen tabanlarını genişletmekle ilgililerdir. Bunun gerçekleşmesi için ise gerçekçiler diğer siyasi partilerle uzlaşma arayışlarına yönelmektedirler. İşte Alman Yeşil Parti içinde yapılan tartışmaların temel nedeni diğerleriyle uzlaşma olanağı yönünde atılan adımlardır. Yeşil Parti'yle uzlaşma arayan parti ise Alman Sosyal Demokrasi (SPD) partisidir. Amacı ise yeşillere giderek artan desteği kendi tarafına çekmek istemesidir. Siyasi partiler için ufuk, gelecek seçimlerle sınırlıdır. Ancak çevre için esas olan sürdürülebilirliktir. Porritt'in yıllar önce ifade ettiği gibi; yeşil politikanın ne sağa ne de sola ait olma iddiası yoktur. Politikayı sadece sol ve sağ kutuplaşma terimleriyle düşünmeye alışmış insanlar için yeşil politikayı bu iki görüşten birinin yanına itmeye çalışmaktadırlar. Ona göre; sol kendi sönmüş hayallerini ateşlemek için yeşillerin canlılığından pay almaktan başka bir şey istememektedir (Porritt, 1989: 29-52).

Ekolojik hareketin ne sol ne de sağ ideolojik görüşe hâkim siyasi partiler ile uzlaşmaya yanaşmamasının temel nedenini belki de Nasr'ın ifadesinde bulunabilir. Nasr'a göre; insanın ahlâki kılavuzu olan ekolojik görüş evrenseldir (Nasr, 1995: 164).

3. Türkiye'de Siyasi Partilerin Programlarında Çevre Politikaları

Avrupa'da 1970'li yıllarda ortaya çıkan siyasal çevreci akımlar, Türkiye'de 1980'lerde önem kazanmaya başlamıştır. 1980'lerden sonra sonra siyasallaşma yoluna giren çevreci akım 1988 yılında partileşerek Türkiye'de Yeşiller Partisi kurulmuştur (Görmez, 2007: 150).

Avrupa'daki Yeşillerin aksine, Türkiye'deki Yeşiller Partisi'nin kendiliğinden tabandan oluşmuş bir parti olmadığı belirtilmiştir. Türk siyasal hayatında sık görüldüğü şekliyle Yeşiller Partisi'nin de tepeden örgütlenmiş bir parti olduğu, gönülden çevreci ve programı çok sağlam olmayan bir siyasal parti olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Türkiye'deki Yeşiller Partisi 1993 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından bütçesi ile ilgili eksik işlemlerinden dolayı kapatılma ihtarı almış ve 1994 yılında anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır (Ertürk, 2009: 312).

Türkiye'de siyasi partilerin programlarında çevre konularına yer verilmesi esas olarak 1980 sonrasında görülmeye başlanmıştır.

3.1. Anavatan Partisi

12 Eylül askeri müdahalesinin ardından 20.05.1983 tarihinde, 12 Eylül döneminde bir süre ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olarak görev yapan Turgut Özal'ın genel başkanlığında Ankara'da kurulmuştur. Turgut Özal 1989 yılında Cumhurbaşkanı seçilerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak Çankaya Köşkü'ne çıkınca, Turgut Özal'dan boşalan parti genel başkanlığına, Anavatan Partisi I. Olağanüstü Kurultayında Yıldırım Akbulut seçilmiştir. Anavatan Partisi, ekonomik hayatta, 24 Ocak Kararları ile somutlanan bir liberalizm savunuculuğunu başlatmıştır. Milli Güvenlik Konseyi'nin veto barajını aşarak 1983 Genel Seçimlerine katılan üç siyasi partiden biridir (Kaynar, 2007: 177). 31 Ekim 2009 tarihinde Demokrat Parti ile birleşmiştir.

Anavatan Partisi, çevre sorunlarının hava ve su kirliliği olarak belirginleştiğini söyleyerek, bu kirliliğin de belli bölgelerdeki kentlerde ortaya çıktığını belirtmiştir. Hızlı ve dengesiz gerçekleşen kentleşme hareketini, çevre sorunlarının temel sebebi olarak görmüştür. Sanayi bölgelerinin belli bölgelerde yoğunlaşması neticesinde, çevre sorunlarının bu kentlerde daha fazla yaşandığını belirterek alınması gereken tedbirleri, kısa ve uzun vadeli olarak ele almıştır.

Kısa vadede, Büyükşehirlerde ortaya çıkan hava kirliliğini önlemek amacıyla Anavatan Partisi, tam yanmayı sağlayan ithal yakıtın yaygınlaştırılması savunmuştur. Uzun vadede ise; elektrikli ve doğal gaz gibi ısıtma sistemlerinin yaygınlaştırılarak, kentlerde merkezi ısıtma sistemlerinin kurulmasını planlamıştır (ANAP, 1983: 129).

Anavatan Partisi, çevre sorunlarının doğmasına neden olarak sanayileşmeyi ve bunun neticesinde yaşanan hızlı kentleşme hareketini görmüştür. Körfez, deniz, nehir ve içme sularındaki kirliliğin, sanayiden kaynaklandığını belirtmiştir. Bunun önlenmesi için sanayileşmenin yoğun olduğu bölgelerde, bu yoğunluğun azaltılması gerektiğini ve bunun için sanayinin farklı bölgelere kaydırılmasını söylemiştir. Yine Anavatan Partisi, bazı tesislerin deniz, göl ve nehir kıyılarına kurulmasının zaruri olduğunu söyleyerek bu zaruriyetin teknik ve ekonomik şartlardan kaynaklandığını ifade etmiştir (ANAP, 1983: 130).

3.2. Fazilet Partisi

18.12.1997 tarihinde İsmail Alptekin başkanlığında Ankara'da kurulmuştur. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın Fazilet Partisi'nin Laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı hareket ettiğinden dolayı kapatılma istemiyle açtığı dava sonucu, Anayasa Mahkemesince Fazilet Partisi kapatılmıştır (Kaynar, 2007: 318).

Fazilet Partisi, diğer partiler gibi sanayileşmeyi kalkınmışlığın ve gelişmişliğin bir göstergesi olarak görmüştür. Ancak dönemindeki pek çok siyasi partilerin aksine sanayileşmenin yarattığı çevre sorunlarını meşrulaştırıcı söylemlerde bulunmamıştır.

Sanayileşme süreci içinde insanoğlunun doğayı alabildiğine tahrip ettiğini bunun neticesinde havanın, suyun, toprağın kirletildiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Fazilet Partisi, sanayileşmenin sadece doğayı değil aynı zamanda insanın zihnini de kirlettiğini söylemiştir. Doğanın tahrip edilmesinin en önemli faktörü olarak da zihnin kirlenmesini görmüştür. Çevre tahribatının ancak bu zihin kirlenmesinin ortadan kaldırılarak önenebileceğini savunmuştur. Fazilet Partisi, sürdürülebilir bir kalkınma modeli içinde, insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak ve doğal zenginlikleri işleterek, gelecek nesillere yaşanabilir doğal ve sosyal bir çevre bırakmayı partinin temel çevre politikası olarak belirlemiştir (FP, 1998: 13).

Çevre ile turizmi aynı başlık altında inceleyen Fazilet Partisi, küreselleşme içinde bulunan dünyada ekonomik gelir açısından turizmin önemine dikkat çekmiş ve toplumun her kesiminde anlaşılabilir bir çevre bilincinin oluşturulmasını amaçlamıştır. Çevrenin tahrip edilmemesini ve çevrenin korunmasını ekolojik dengenin sağlanması açısından değil, turizmin ülke ekonomisine yaptığı ekonomik katkıdan dolayı istemiştir (FP, 1998: 13).

3.3. Doğru Yol Partisi

Doğru Yol Partisi, 28.06.1983 tarihinde Ahmet Nusret Tuna genel başkanlığında Ankara'da kurulmuştur. Ahmet Nusret Tuna'nın genel başkanlığının Milli Güvenlik Konseyi tarafından veto edilmesi üzerine, Doğru Yol Partisi Kurucular Kurulu, Esat Yıldırım Avcı'yı genel başkanlığa seçmiştir (Kaynar, 2007: 188).

1987 tarihinde Hüsamettin Cindoruk'un yerine genel başkan seçilen Süleyman Demirel'in, 1993 yılında Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesi üzerine, 13.06.1993 tarihinde yapılan 4. Olağanüstü Büyük Kongre'de Pembe Tansu Çiller, Doğru Yol Partisi'nin genel başkanlığına seçilmiştir. 2002 yılında partinin genel başkanlığına Mehmet Ağar seçilmiştir. Doğru Yol Partisi daha sonra Anavatan Partisi ile birleşerek Demokrat Parti adını almıştır. 1984 yılında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nca; kapatılmış Adalet Partisi ve Büyük Türkiye Partisi'nin devamı olduğunu beyan iddia etmekten dolayı Doğru Yol Partisi'ne kapatılma istemiyle dava açılmış ancak Anayasa Mahkemesi'nce bu kapatılma istemi reddedilmiştir (Kaynar, 2007: 189).

Doğru Yol Partisi'nin gerek 1988 yılındaki gerekse Birinci ve İkinci Demokrasi Programı olarak adlandırdığı parti programlarında çevre sorunlarına ilişkin geliştirdiği bir politikası bulunmamaktadır. Sadece 1988 yılındaki parti programında; hızlı bir kalkınmanın hedef alındığı ve dolayısıyla endüstriyel gelişmenin desteklediği söylenmektedir. Bunun neticesinde hızlı bir kentleşmenin yaşanacağı ve hızlı kentleşmenin çevre kirliliğine sebep olacağı belirtilmiştir. Ortaya çıkan bu çevre kirliliğinin Devlet tarafından özel bir ilgi ve programla hızlı bir şekilde ortadan kaldırılacağı ifade etmiştir (DYP, 1988: 116).

Doğru Yol Partisi, I. ve II. Demokrasi Programları'nda hızlı bir ekonomik kalkınma planlanmış ve yönetimin her alanında yeniden yapılandırma amacıyla bir dizi reformlar sıralamıştır. Ancak on yıldan daha fazla süren süreç içerisinde çevre sorunlarıyla ilgili bir politika belirlememiştir.

3.4. Refah Partisi

19.07.1983 tarihinde Ali Türkmen genel başkanlığında Ankara'da kurulmuştur. Refah Partisi Kurucular Kurulu'ndaki birçok isim ve partinin kurucu genel başkanı Milli Güvenlik Konseyi tarafından veto edilince partinin Merkez Yürütme Kurulu, genel başkanlığa Ahmet Tekdal'ı seçmiştir. Partinin 1987 yılında toplanan ikinci Büyük Kongresinde genel başkanlığa Necmettin Erbakan seçilmiştir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 1997 yılında; Refah Partisi'nin Anayasa'nın bazı maddeleri çerçevesinde laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı eylemlerin odağı haline geldiği ve parti faaliyetleri ve yetkililerinin bazı açıklamalarının, Anayasa'nın laiklik ilkesinin ihlali anlamına geldiği gerekçesiyle, partinin temelli kapatılmasına karar verilmesi istemiyle açtığı dava sonucu Refah Partisi 1998 yılında Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmıştır (Kaynar, 2007: 205).

Refah Partisi'nin, programında çevreye ilişkin ayrılmış bir bölüm yoktur. Ancak partinin çevreye ilişkin yaklaşımı, programının İmar ve İskân başlığını taşıyan on altıncı maddesindeki yapay çevreye dair söylemlerinde ön görülmektedir. Çevre temizliğinin ve çevre sağlığının korunduğu bir yapay çevre planlayan parti, mevcut ve yeni oluşturulacak

yerleşim yerlerinin çalışmaya ve dinlenmeye daha elverişli olacak şekilde planlanacağını belirtmiştir (RP, 1986: 16).

3.5. Milliyetçi Hareket Partisi

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, 1969 yılında Adana'da yapılan olağanüstü kongrede adını Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirmiştir. 1980 askeri müdahalesi sonrası askeri yönetimce çıkarılan 2533 Sayılı Kanun'la kapatılan Milliyetçi Hareket Partisi, 07.07.1983 tarihinde Ankara'da Mehmet Pamak başkanlığında Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti ismiyle tekrar kurulmuştur (Kaynar, 2007: 197).

Cumhuriyetçilik kelimesinin kullanılmasında, cumhuriyetçilik ilkesinin tek bir partinin tekelinde olduğu izlenimini yaratacağından Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın uyarısı ile Cumhuriyetçi kelimesi çıkarılmış ve parti, Muhafazakâr Parti ismini almıştır. 1985 yılı 1. Olağan Büyük Kurultayı'nda parti, adını Milliyetçi Çalışma Partisi olarak değiştirmiştir. 1992 yılında da partinin adı tekrar Milliyetçi Hareket Partisi olmuştur (Kaynar, 2007: 203).

Milliyetçi Hareket Partisi, zinde ve sağlıklı nesillerin ancak çevrenin korunarak yetiştirilebileceğini belirterek maddi ve manevi zenginliğe ulaşmanın insanın yaşadığı çevreyle ilişkili olduğunu söylemiştir. Yetişen nesillerin yani çocukların çevre konusunda eğitilmesi için ilkokuldan başlanarak ders programları içinde çevre koruma bilincini yerleştirmeyi amaçlamıştır (MHP, 1993: 67).

Hava kirliliğinin önlenmesinde ithal enerji kaynaklarının kullanımını programlarına alan diğer siyasi partilerin aksine Milliyetçi Hareket Partisi, hidrolik santralleri ve nükleer enerji tesislerinin inşa edileceğini belirtmiş ve bunları da temiz enerji kaynakları olarak değerlendirmiştir. Çevrenin korunması için katı atıkların önlenmesi, kimyasalların etkisinin en aza indirilmesi, toprağın ve suyun sanayi atıklarıyla kirlenmemesi gibi tedbirler sıralayan parti, tüm bunların sanayileşme hızını yavaşlatmadan gerçekleştirileceğini belirtmiştir. Endüstriyel kalkınmayı ve teknolojik gelişmeyi savunan parti, geri dönüşümlü bir teknolojiden yanadır.

Milliyetçi Hareket Partisi 2009 yılı parti programında ise; temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını, temel insan haklarından biri olarak görmüştür. Çevre sorunlarının kalkınma-çevrenin korunması ikilemi yerine, çevreyi akılcı bir şekilde kullanmayı ve geliştirmeyi öngören sürdürülebilir bir kalkınma modeliyle, gelecek nesillere temiz bir çevre bırakmayı çevre politikasının esası olarak belirlemiştir (MHP, 2009: 118).

Ekonomi, sosyal politika, tarım ve teknoloji politikalarının insan sağlığı, ekolojik dengenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması amacıyla tüm bu politikaların çevre politikalarıyla birlikte ele alınacağını belirtmiştir (MHP, 2009: 119). Milliyetçi Hareket Partisi çevre politikasını 2009 yılında genişletmiş ve ekonomi, teknoloji ve tarım gibi konuları da çevre politikasının içinde değerlendirmiştir.

3.6. Adalet ve Kalkınma Partisi

14.08.2001 tarihinde Ankara'da kurulmuştur. 16 Ağustos'ta toplanan Kurucular Kurulu toplantısında Recep Tayyip Erdoğan partinin genel başkanı seçilmiştir. Yargıtay Cum-

huriyet Başsavcılığı'nın; Türkiye'nin ekonomik ve siyasal türlü güçlüklerle karşılaştığı bir dönemde siyasi yaşamda büyük rol oynayabilecek bir Siyasi Parti'nin genel başkanı olarak R. Tayyip Erdoğan'ın görevine devam etmesinin; kamu düzeni, kamu yararı ve ivedilik göz önünde bulundurularak ileride doğabilecek sakıncaların giderilmesi bakımından Recep Tayyip Erdoğan'ın Genel Başkanlık görev ve yetkilerinin kullanılmasının önlenmesine ilişkin isteminin, Anayasa Mahkemesi'nce reddedilmesi üzerine, partinin genel başkanı olmuştur (Kaynar, 2007: 335).

Türkiye'nin sahip olduğu büyük potansiyeli harekete geçirerek halkı mutlu ve ülkeyi itibarlı kılmayı amaçladığını belirten parti, programında geniş bir toplumsal istek doğrultusunda kurulduğunu açıklamıştır. Kendini; binlerce yıldır aynı coğrafya üzerinde barış, dostluk ve kardeşlik içinde birlikte yaşayan, ortak bir kaderi paylaşan, sevinçleri, kederleri, kıvançları ortak olan tüm halkın Siyasi Partisi olarak görmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin birlik ve bütünlüğünün, laik, demokratik, sosyal hukuk devletinin, sivilleşmenin, demokratikleşmenin, inanç özgürlüğünün ve fırsat eşitliğinin esas kabul edildiği bir parti olarak gördüğünü açıklamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi; dürüst, dinamik, ilkel kadroları ve ülkenin ufkunu açacak bir siyasal perspektif ile halkın yıllarca çekmekte olduğu sıkıntıları sona erdirmeyi, siyasal sistemin problem çözme ve karar alma yeteneğini geliştirmeyi, ülkenin kalkınmasının önündeki engelleri ortadan kaldırmayı, Türkiye'nin layık olduğu aydınlığa kavuşturmayı partinin amacı olarak belirtmiştir (AKP, 2001: 5).

Adalet ve Kalkınma Partisi çevre sorunlarını, hem sağlıklı bir ortamın sağlanması hem de ulusal maliyetleri azaltıcı bir unsur olarak görmektedir. Parti çevre sorunlarına yerel düzeyde yaklaşmıştır. Sanayileşmenin ve kırdan kente olan hızlı göçün çevre sorunlarını ortaya çıkardığını belirtmiş ve sanayileşen bir ülkenin çevre maliyetlerinin ulusal refahı derinden etkilediğini belirtmiştir (AKP, 2001: 98).

Sürdürülebilir bir kalkınmayı hedefleyen parti, bu kalkınmanın çevreye olan maliyetin de en aza indirilmesi doğrultusunda çevre politikalarını belirlemiştir. Çevreyi kirleten bir kalkınma modelinin uygulanmayacağını ve eko-sistemler üzerinde yıpratıcı etkiler bırakan endüstriyel atıkların kontrol altına alınacağını ve kirlenme oranının asgari düzeye indirileceğini ifade etmiştir.

Çevre sorunlarının genellikle yerel düzeyde ortaya çıktığını belirten parti, çevre politikalarının oluşturulmasında yerel yönetimlerin önemini büyük olduğuna inanmaktadır. Bu anlamda çevreyle ilgili planların merkezden değil yerel yönetimler aracılığıyla gerçekleştirileceğini ve dolayısıyla yerel yönetim ağırlıklı bir çevre yönetim sisteminin geliştirilmesini amaçlamıştır. Çevre konularında faaliyet gösteren sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapılacağını belirten parti, vatandaşların da inisiyatif almalarını istemiştir. Çok küçük yaşlardan itibaren çevre bilincinin kazandırılması amacıyla bir eğitim programının yaygınlaştırılacağını belirtmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi, çevre sorunlarını, halkın geleneksel çevre anlayışından ve kültüründen hareketle çözülebileceğini ifade etmiştir (AKP, 2001: 99).

Sonuç

Gelişmiş sanayi toplumlarında 18. yüzyılın ortalarında başlayan ve giderek artan çevre sorunları günümüzde bütün dünyayı etkilemektedir. Batılı toplumlar 1970'li yıllarda çevrenin korunması hususunda çalışmalar başlatmışlardır. Bu anlamda özellikle Roma Kulübü'nün Ekonomik Büyümenin Sınırları ve Dönüm Noktasında İnsanlık adında iki raporu ve bu dönemde Stockholm'de Dünya Çevre Konferansı'nın toplanmasıyla çevre sorunları farklı kesimlerce de algılanmaya başlamıştır. Bu çabalar neticesinde Batı Avrupa'da özellikle Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde çevreye karşı duyarlı grupların oluşmasına neden olmuştur.

Bu süreç içerisinde daha geniş toplumlar çevreye geniş perspektiften yaklaşmaya başlamışlardır. Özellikle yeşil partilerin ortaya çıkması diğer siyasi partilerin programlarını da etkilemiş ve çevrenin içinde bulunduğu duruma politik açıdan bakılmaya başlanmıştır.

Türkiye'de çevrenin korunmasına yönelik yapılan çalışmaların ilkinin hukuki düzenlemeler oluşturmaktadır. Hukuki düzenlemelerin belki de yeteri kadar uygulanmaması ya da göz ardı edilmesi çevre sorunlarının sürekli artmasına neden olmuştur. Ancak asıl etkili olan, çevreye karşı duyarsız politikaların üretilmesidir. Çünkü gerek ülkemizde gerekse dünyada çevrenin içinde bulunduğu sorunlarla ilgili –kirlilik, yok olma, kuraklaşma vb.- olarak çıkartılan mevzuatların sorunları önlemede yetersiz kalmaktadır. Örnek teşkil etmesi amacıyla; Türkiye'de 1980 askeri yönetim sürecinde hızlı kentleşmenin neden olduğu sorunları hafifletmek için bulunulan girişimlerin etkisiz kaldığı bilinmektedir. Dolayısıyla toplumsal olayların devlet eliyle yönlendirilmesi başarılı olamamaktadır. Bu anlamda çevrenin korunması için yapılan hukuki düzenlemelerin sonucunda uygulanan yaptırımlar, politikalar kadar etkili olamamaktadır. Çünkü çevre sorunlarına neden olan uygulamalar neticesinde yapılan müeyyide, çevre sorunlarını meşrulaştırmaktadır. Onun için amaç, çevreyi koruma ve geliştirme politikalarına ağırlık verilmesi olmalıdır.

Kaynakça

- Anavatan Partisi (1983). 1983 Parti Programı ve Tüzüğü. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Aristoteles (1983). Politika. Çev. Mete Tuncay. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aykaç, Burhan, Öz, Esat (1988). "Fransa'da Ekoloji ve Siyaset: Ekolojik Partinin Doğuşu ve Gelişmesi". Amme İdaresi Dergisi, 21(4), ss.115-126.
- Bahro, Rudolf (1990). Kızıldan Yeşile. Çev. Ali Tükel. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bahro, Rudolf (1996). Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Niçin Tinsellik? Çev. Tanıl Bora. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bora, Tanıl (1988). Yeşiller ve Sosyalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Capra, Fritjof (2009). Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası. Çev. Mustafa Armağan. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Demir, Ömer (2000). Bilim Felsefesi. Ankara: Vadi Yayınları.

- Doğru Yol Partisi (1988). 1988 Parti Programı. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Ertürk, Hasan (2009). Çevre Bilimleri. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Fazilet Partisi (1998). 1998 Parti Programı. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Görmez, Kemal (2007). Çevre Sorunları. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kaynar, Mete Kaan (2007). Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can (1993). Çevrebilim. Ankara: İmge Kitabevi.
- Milliyetçi Hareket Partisi (1993). 1993 Parti Programı. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Nasr, Seyyid Hüseyin (1995). Bir Kutsal Bilim İhtiyacı. Çev. Şehabeddin Yalçın. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Porritt, Jonathan (1989). Yeşil Politika. Çev. Alev Türker. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Refah Partisi (1986). 1986 Parti Programı. Samsun: Eser Matbaası.
- Schumacher, Ernst Friedrich (2010). Küçük Güzeldir. Çev. Osman Çetin Deniztekin. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Solomon, Norman (1997). “Yahudilik ve Çevre”. Yahudilik ve Ekoloji. (Ed: Aubrey Rose). Çev. Mehmet Demirhan. İstanbul: İGDAŞ Yayınları.
- Ünder, Hasan (1996). Çevre Felsefesi. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- http://www.akparti.org.tr/5-11-cevre-_79.html?PID=46
- http://www.mhp.org.tr/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf
- <http://www.greenparty.org.uk/policies.html>